

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Карачової Дар'ї Володимирівни «Вікторіанська біографія та її модифікація в ХХ столітті», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури
(науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Галич О. А.)

Сучасний розвиток літературного процесу та аналіз розвідок літературознавців і філософів свідчить про зростання зацікавленості жанром біографії. Сьогодення демонструє щораз зростаючу кількість виданих книг про відомих та знакових для України постатей. Так, надруковані біографічні романи про Вас. Стефаника («Троянда ритуального болю»), Вол. Винниченка («Маски опадають повільно»), Арх. Тесленка («Чорне яблуко») Степана Процюка. Друкуються біографії І. Франка («Франко від А до Я») та Шептицького й ін. У галузі літературознавства про це свідчить зростаюча кількість наукових розвідок та міжнародних конференцій. Це підтверджує незаперечну актуальність представленого дисертаційного дослідження Карачової Дар'ї «Вікторіанська біографія та її модифікація в ХХ столітті». Дослідження специфіки жанру вікторіанської біографії та її модифікації стало одним з провідних в закордонному літературознавстві останніх десятиліть. Чого не можна сказати про вітчизняну науку про літературу. Так, наприклад, у 2014 році в Англії була проведена міжнародна конференція «The Rise and Fall of Victorian Biography» (Department of English, University of Hull).

Були видані ґрунтовні монографії «Вікторіанська біографія: роздуми та упорядкування дискурсу» Девіда Амігоні («Victorian Biography: Intellectuals and the Ordering of Discourse»), 1993, Нью Йорк, «Біографічні перетворення: есе по вікторіанській та модерністичній біографії» (Biographical Passages: Essays in Victorian and Modernist Biography ...) авторів Mary Lago, Joe Law, Linda K. Hughes, 2000, видавництво університету Міссурі, Америка; або дослідження «Уведення у (пере)визначення

вікторіанської біографії: руйнування та привласнення в пізній вікторіанській біографії та біографії ХХ століття» Емілі Бауелз та Емми Батчер. (Introduction (re)negotiating victorian biography: subversion and appropriation in late victorian and twentieth-century life writing) й ін.

Недостатність дослідження зазначеної проблематики у вітчизняному літературознавстві простежується не тільки у недостатньому об'ємі статей та монографій, а й у відсутності розкриття цього поняття в літературознавчій довідковій літературі. Так, в двохтомній літературознавчій енциклопедії відсутня інформація про цей жанр, а в статті про Біографію специфіка жанру вікторіанської біографії зведена до такої риси, як «сухий документалізм»¹. Все це вказує на новизну та потребу українського літературознавства в представленому дослідженні. Схвально, що дисертантка спирається на концепції українських вчених та аналізує твори українських письменників. Робота є вагомим внеском у вітчизняну науку, уводить у європейський науковий простір, зіставляючи українські та світові тенденції у літературі та культурі.

Треба відмітити той факт, що робота виходить за межі своєї теми. Карачова Дар'я охопила ширше коло проблем, дотичних до зазначеної проблеми, не обмежившись обраним часовим періодом, а простеживши новітні тенденції у розвитку модифікацій вікторіанської біографії у ХХІ столітті. Однак, можна відзначити, що те, що було зроблено, не в повній мірі відображено у Вступі. Так, більшою могла б бути зазначена наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. Наприклад, крім використання положень дисертації у викладанні курсів «Теорія літератури» та «Історія зарубіжної літератури», їх можна успішно використовувати і в «Історії української літератури». Достатньою є апробація наукового дослідження, що є необхідним фактором для уведення його у вітчизняний науковий простір.

Водночас, є ряд зауважень та запитань стосовно дисертаційного дослідження.

¹ Літературознавча енциклопедія. Автор-укладач Ковалів Ю.І. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007 – Т. 1. – С. 138.

Так, у Вступі зазначено, що об'єктом дослідження є твори українських та зарубіжних авторів, натомість у переліку творів українські письменники вказані у вкрай малій кількості у кінці списку.

Назва наукової дисертації є ціллю дослідження, а зміст це стратегія роботи. Відштовхуючись від назви, яку можна переформулювати у запитання «що таке вікторіанська біографія та які її модифікації у ХХ столітті» цілком погоджуюсь, що перший розділ має бути присвячений історії питання та методології. Назва «Вікторіанська біографія в науковій літературі» відповідає поступовому та логічному розкриттю проблеми. Але у підрозділах ця послідовність в деякій мірі втрачається. Розділ сформований дещо еkleктично та викликає певні рефлексії. Так, перший підрозділ має назву «Художня біографія ХХ століття в науковій літературі». В ньому міститься детальний аналіз літературознавчих розвідок по художній біографії з акцентуацією уваги на проблемі впливу особистості автора художніх творів та формування образу головного героя. При цьому не приділено уваги працям літературознавців, в яких аналізується специфіка жанру вікторіанської біографії як складової вікторіанства, хоча, як зазначає дослідниця на стор.40 «вікторіанська література активно аналізуються критиками й істориками літератури, що знаходить відображення у величезній кількості дисертацій і монографій, присвячених різним аспектам вікторіанства». Тому, треба було або розділ називати інакше, або наповнювати його відповідно до заявленої проблеми.

Також у зміст першого розділу введено ще одне поняття: художня біографіка. Прохання уточнити, чим художня біографіка відрізняється від біографіки як сукупності документів, які письменник чи дослідник використовує під час написання художньої біографії.

Наступне: вважаю недоцільним присвячувати цілий підрозділ аналізу позицій різних науковців щодо поняття поетика. Дисертантка подає без оціночної призми висловлення літературознавців та обирає трактування Виноградова, як таке, що найбільше відповідає цілям наукової роботи. Але у вступі не зазначено такого завдання, як дослідження поетики вікторіанської

біографії, (натомість зазначено: виявити особливості хронотопу та виокремити композиційні особливості творів сенсаційної біографії), а тому не зрозуміло, навіщо так детально обирати для себе концепцію одного з вчених. Зрештою, усі терміни та компоненти поетики, наскільки б вони різнорідними не були, пов'язані між собою завданням дослідити, як письменник з певного матеріалу, послуговуючись словом формує твір, який впливає на читача, твір, який співвідноситься зі взірцями та визначає його місце в системі творів – в системі родів та жанрів, в каноні, традиції.

Аналізуючи зміст дисертації, можна відмітити активне застосування генологічного та типологічного методу при дослідженні жанрових особливостей вікторіанської, невікторіанської та неовікторіанської біографій. Можна стверджувати, що ці методи складають методологічну основу наукової роботи. Але ні у Вступі, ні в підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» ці методи не згадуються. Вважаю це не стільки недоліком, скільки неухважністю дисертанта при виконанні формальної частини дослідження.

Доволі ґрунтовно проаналізовано передумови виникнення, формування особливостей вікторіанського роману та класичної вікторіанської біографії у другому розділі, визначено генологічні особливості крізь призму історії англійської літератури періоду вікторіанства. Зазначено важливу роль у формуванні жанру біографії Стрейчі. Цікавою для мене була класифікація Л. Стрейчі біографічних категорій (с. 43). Цікаво, чому в його класифікації відсутня категорія бути неабиякою особою і при цьому здійснювати неабиякі вчинки.

У цьому ж розділі частково розкривається і специфіка неовікторіанської біографії. Карачова Даря звертає свою дослідницьку увагу і на автора біографічного твору: «Важливим складником будь-якого біографічного твору є образ автора та його співвідношення із образом героя». Але, вважаю, що проблема співвіднесеності автора і протагоніста є концептуальною при аналізі такого жанру, як автобіографія. Вважаю, що

приділяти аж стільки уваги цій проблемі у всіх частинах представленої роботи не доцільно, бо ні в Меті, ні в Завданнях ця тема не звучить.

Безсумнівна значимість підрозділу «Особливості відтворення хронотопу у творах вікторіанської біографії». Логічним є той факт, що дисертантка бере за основу теорію М. Бахтіна. Його роздуми щодо часу та простору якнайвдаліше сприяють дослідженню жанру вікторіанської біографії та її модифікацій. Але хотілось би бачити не тільки реферування думок знаних вчених, а дискусію з ними. Наприклад, в аспекті дослідження жанру класичної вікторіанської біографії твердження Бахтіна, що «час твору є завжди в певному конфлікті з часом читача»² є дещо дискутивним. Дійсно, співпадіння авторського, літературного та рецептивного часу трапляється досить рідко, а саме в жанрі класичної вікторіанської біографії це співпадіння може складати генологічну специфіку. Бо вікторіанський письменник-біографіст, пишучи твір про сучасну йому видатну особу є зорієнтованим на сучасного йому читача, умовно знайомого з цією особою. Цей же процес відбувався в модифікованому жанрі вікторіанської біографії, де протагоністами ставали лідери тоталітарних держав.

Карачова Дар'я акцентує увагу на способах формування часових та просторових компонентів вікторіанської біографії, доміантним з яких визначено деталізацію. Цей же спосіб використовується і для формування образу головного героя. Дисертантка виходить за рамки проблематики хронотопу і досить концептуально визначає й інші типологічні особливості класичної вікторіанської біографії (с. 59).

Третій та четвертий підрозділ присвячені аналізу біографій лідерів тоталітарних режимів (Гітлера, Муссоліні, Леніна, Сталіна). Гітлер був і залишається персоною, що активно функціонує як головний герой різножанрових творів. Багато письменників як ХХ так і ХХІ століття приділяли йому свою творчу увагу. Навіть такі несподівані, як, наприклад, Агата Крісті. Треба зазначити, що деякі положення цього дослідження я вже

² Бахтин М. *Формы времени и хронотопа в романе // Вопросы литературы и эстетики.* – М. 1978. – С. 334

використовую на лекціях з історії зарубіжної літератури, зокрема, на лекції про літературу періоду Другої Світової Війни.

В зображенні цих постатей дисертантка виділяє характерні прийоми: персоніфікація особистості, яка інтерпретується письменниками як національний герой, позбавлений будь-яких вад, замовчування деяких подробиць життя або політичної діяльності, що не вписувалися в концепт образу, політична пропаганда ідей партії (с. 68-69, 72, 74, 83). Хоча, наприклад, читаючи аналіз роману історика та біографа К. Хібберта «Беніто Муссоліні» можна зробити висновок, що образ італійського диктатора створений не зовсім в традиціях вікторіанської біографії. Муссоліні зображений не компліментарно, а різнобічно: показуються і негативні сторони його характеру та непривабливі вчинки (с. 78). Думаю, що було б виправдано проаналізувати в рамках заявленої тематики й твір Хібберта «Королева Вікторія: персональна історія» (*Queen Victoria: A Personal History*, 2000). На зіставленні цих творів одного автора можна було б робити висновки про трансформацію та адаптацію вікторіанської біографії у зображенні політичних фігур різних країн та режимів. Але цей вислів має рекомендаційний характер у подальшій науковій роботі.

Третій розділ присвячений вивченню модифікацій вікторіанської біографії у ХХ столітті. Як стверджував Бахтін, жанр функціонує як діалектичний двочлен - архаїка / відновлення, вважаючи, що архаїчні елементи жанру зберігаються лише завдяки постійному відновленню³.

Дисертантка виділяє три групи біографій у ХХ столітті: вікторіанський, невікторіанський та неовікторіанський. Дар'я чітко окреслює характерні риси вікторіанської біографії (с. 109) та аналізує їх у біографічних романах другої половини ХХ століття. З представленої в дисертації системи характерних рис невікторіанської біографії, можна зробити висновок, що це скорше жанр антивікторіанської біографії, де увага акцентується на зображенні пікантного приватного життя з обов'язковим скандалом з життя героя. Важливим моментом є спостереження дисертантки, що основною метою таких творів є

³ Бахтін М. Проблеми поетики Достоевского. – М., 1963. С. 178

комерціалізація (с. 111). Я би додала ще одну не менш важливу: піар письменника.

Група творів, що можуть бути об'єднані спільними жанровими ознаками, була визначена, як неовікторіанська біографія. Герой деканонізується, але представлений у кращих своїх якостях. Карачова Даря аналізує особливості розвитку жанру крізь призму процесу глобалізації, що робить дослідження ще більш актуальним, бо відображає одну з граней розвитку сучасного світобачення. Цікавим є аналіз сучасних неовікторіанських біографій з тими ж протагоністами, що і в вікторіанських біографіях тоталітарних лідерів. Так, проаналізовані численні твори кінця ХХ – ХХІ століть про вже згадуваних Гітлера, Муссоліні, Леніна та Сталіна. Висновок, зроблений дослідницею, свідчить про намагання прагнути до об'єктивності та всебічності зображення відомої людини. В цьому ж розділі набуває повноти аналіз образу автора біографічного твору, Дар'я робить висновок, що в вікторіанській біографії письменник активно виражає авторську позицію на відміну від автора необіографічного роману, який максимально намагається притримуватись об'єктивності та так званої правдивості зображення.

Викликає запитання таке твердження Карачової Д.: «неовікторіанська біографія у наш час є однією з найпопулярніших модифікацій вікторіанської біографії» (с. 124), це ж твердження присутнє і в авторефераті (с. 1). Бо до цього моменту роботи крім неовікторіанської біографії з модифікованих біографій була названа тільки невікторіанська. Було б вельми доречно подати в дисертації чітку та всеохоплюючу жанрову класифікацію модифікацій вікторіанської біографії. До цієї класифікації увійшов би і такий жанр, як квазібіографія, особливості якого окреслені, зокрема, в науковій розвідці Олександра Андрійовича Галича «Капелюх» Сікорського в Даниленка: біографія, квазібіографія, художній роман?» (Слово і час, №7, 2016. – С. 12-21) та згадуються дослідницею пізніше, при аналізі біографій про Сковороду.

У підрозділі 3.3. приділено увагу і творам українських письменників. Проаналізовано роман Шевчука «Григорій Сковорода», Загребельного «Я,

Богдан». Детально та різнобічно проаналізовані риси вікторіанської та неовікторіанської біографії, досліджено інтерпретаційний рівень творення образів героїв. Вважаю, що можна було б приділити більшу увагу аналізу українських біографічних романів крізь призму класичної та модифікованої вікторіанської біографії. Так, усі типи такої біографії добре відстежуються у шевченкіані. Як зазначає Карачова Дар'я, підкріплюючи свої слова цитуванням праці Мельничук: «Саме в українській літературі природно „склалося так, що впродовж дуже тривалого часу, наша історико-біографічна література розвивалася в основному як література про письменників, і то, як правило, українських” (с. 22) Твори про знакову для нашої культури та історії постать були написані як в жанрі класичної вікторіанської біографії (п'єси С.Голованівського “Поетова доля”, В.Суходольського “Тарасова юність”, Ю.Костюка “Тарас Шевченко” тощо), так і в неовікторіанській (шевченкіана Г.Хоткевича, С.Васильченка, О.Іваненко, О.Ільченка, З.Тулуб, Л.Смілянського, В.Шевчука, Н.Лівицької-Холодної і ін.) й невікторіанській модифікації (О. Бузина «Вурдалак Тарас Шевченко»). В дисертації ж представлений аналіз твору про Шевченка тільки останнього типу автора О. Бузини. Саме аналіз знакових творів шевченкіани міг би стати стрижнем усього дослідження. Це є рекомендаційним побажанням для подальшої роботи.

Аналіз такого жанру, як сенсаційна біографія дещо виходить за межі проблематики дисертації, бо, як зазначає дослідниця, цей жанр позбавлений «всіх рис вікторіанської біографії», але це на перший погляд. І твори вікторіанської біографії, і сенсаційної біографії мають одну спільну змістовісну характеристику: образну однобічність та художнє оформлення життєвого та творчого матеріалу історичної особи виключно в позитивному, або виключно в негативному плані. Популярність сенсаційних біографій демонструє активну динаміку в розвитку біографічної літератури та відображає зацікавлення читацькою аудиторією скандальною тематикою. Карачова Дар'я фактично першою звертає свою дослідницьку увагу на формування такої жанрової модифікації, аналізуючи твори про принцесу

Діану, Моніку Левінски, Стіва Джобса та один з прикладів сенсаційної біографії українських культурних діячів: Тараса Шевченка.

Аналізуючи структуру роботи, треба відмітити такі позитивні моменти, як наявність лаконічних підвисновків до кожного розділу, що сприяє конкретизації змісту та ступінчатому сприйняттю положень дисертації. Висновки до роботи відображають розкриття поставлених завдань, логічні, добре аргументовані.

Зазначені мною у відгуку недоліки не применшують наукової ваги зробленого, вони можуть стати предметом дискусії на засіданні спеціалізованої ради. У цілому можна зробити висновок: дисертація Карачової Дар'ї Володимирівни відповідає вимогам, викладеним у "Порядку присудження наукових ступенів", затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 656).

Тема дослідження є актуальною, наукові положення, висунуті на захист, є достатньо обґрунтованими. Публікації розкривають ключові положення дисертації. В авторефераті розкрито основний зміст наукової праці здобувача. Вважаю, що Карачова Дар'я є автором оригінального, самостійно виконаного теоретико-літературного дослідження, що дає право для присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор кафедри
романської філології та компаративістики
Інституту іноземних мов Дрогобицького державного
педагогічного університету ім. Г. Франка

В. О. Бистрова

О.О. Бистрова

Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка
Підпис *О.О. Бистрової*
ЗАСВІДЧУЮ
вчений секретар
Вченої ради *[підпис]*

08.09.2016